

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО,
КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС
ТА КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.985

Г. М. АНДРУСЯК

**ДОСТОВІРНІСТЬ ЕКСПЕРТНОЇ МЕТОДИКИ
ЯК ВЛАСТИВІСТЬ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Висвітлюються проблеми оцінки слідчим, прокуратором достовірності експертної методики як властивості висновку експерта у кримінальному провадженні. Розглянуто окремі механізми оцінки такої достовірності, до яких, зокрема, віднесено рецензування висновків експертів. Запропоновано критерії, які доцільно враховувати слідчому, прокурору під час оцінки достовірності експертної методики.

Ключові слова: експертна методика, методика, висновок експерта, достовірність, оцінка, рецензування, кримінальне провадження.

Андрусак А. Н. Достоверность экспертной методики как свойства заключения эксперта в уголовном производстве

Освещаются проблемы оценки эксперта, прокуратором достоверности экспертной методики как свойства заключения эксперта в уголовном производстве. Рассмотрены отдельные механизмы оценки такой достоверности, к которым, в частности, отнесены рецензирование заключений экспертов. Предложены критерии, которые целесообразно учитывать следователю, прокурору при оценке достоверности экспертной методики.

© АНДРУСЯК Ганна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Ключевые слова: *експертная методика, методика, заключение эксперта, достоверность, оценка, рецензирование, уголовное производство.*

Andrusiak Hanna. Reliability of the expert methodology as the property of the expert's conclusion in the criminal proceedings

The article deals with the problems of assessing the investigator, the procurator of the reliability of the expert methodology as the property of the expert's conclusion in the criminal proceedings. Some mechanisms of estimation of such reliability are considered, including, in particular, reviews of conclusions of experts. The criteria are suggested that it is expedient to take into account the investigator, the prosecutor when assessing the reliability of the expert methodology.

Keywords: *expert methodology, methodology, expert's conclusion, reliability, evaluation, review, criminal proceedings.*

Важливим аспектом удосконалення слідчої діяльності є застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні, що дозволяє впроваджувати у правозастосовну практику новітні досягнення науки та техніки. Проведення експертизи покликане заповнювати прогалини у кримінальних провадженнях у зв'язку з об'єктивною відсутністю у слідчого та прокурора як процесуального керівника спеціальних знань, що мають доказове значення. Функція експертизи якраз і полягає у тому, щоб на основі спеціальних знань, що входять до компетенції експерта, вирішувати питання, що виникають у ході досудового розслідування. Результатом проведення експертизи є висновок експерта, який згідно з ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (КПК) є процесуальним джерелом доказів. Істотною ознакою будь-якої експертизи є методика експертного дослідження. А тому оцінка слідчим, прокурором достовірності експертних методик є невід'ємною складовою оцінки достовірності висновку експерта.

Проблемі використання експертної методики під час проведення експертних досліджень у кримінальному провадженні у науковій літературі приділяється достатньо уваги. Це питання висвітлювалося у працях таких науковців, як Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, Г. Л. Грановський, В. П. Колмаков, В. О. Комаха, В. К. Лисиченко, В. С. Мітричев, Д. Я. Мірський,

Ю. К. Орлов, І. В. Пиріг, М. Г. Щербаковський, та інших. Проте у них приділяється недостатня увага висвітленню проблеми достовірності експертної методики, яка має виступати властивістю висновку експерта та слугувати досягненню завдань кримінального провадження.

В українській мові поняття «методика» означає «сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи», а також «документ, який описує послідовність методів, правил і засобів виконання роботи» та «вчення про методи викладання певної науки, предмета»¹. Саме у такому значенні відповідне загальнонавчальне слово використовується у словосполученні «експертна методика». Науковці під цим сукупним поняттям розуміють програму вирішення експертного завдання, що складається з послідовних практичних і розумових операцій, які спрямовані на пізнання властивостей і зв'язків досліджуваних об'єктів та припускають застосування для цього системи методів і засобів дослідження², систему приписів (категоричних чи альтернативних) на вибір і застосування в певній послідовності й у певних існуючих або створюваних умовах методів і засобів вирішення експертного завдання³. Експерта методика, як зазначає Т. В. Авер'янова, апробація та впровадження методик в експертну діяльність повинні бути гарантією їх науковості, обґрунтованості, надійності⁴. Так, згідно з п. 1.4 Правил проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи, «для досягнення мети використовують знання у галузі судової медицини та інших медичних спеціальностей, застосовують спеціальні лабораторні методи дослідження (судово-імунологічні, судово-цитологічні, клінічні тощо) і, у разі необхідності, вивчають медичну документацію, матеріали кримінальних і цивільних справ»⁵.

На сьогодні залишається дискусійним питання стосовно невідповідності назви «методика експертного дослідження» Державному стандарту України 3017–95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення»⁶. У цьому стандарті передбачено лише такий вид видавничої продукції, як методичні рекомен-

дації та методичні вказівки. Відповідні види видавничої продукції є близькими за змістом до поняття «методика». Однак ці поняття не є взаємозамінними. На цьому також неодноразово наголошували в своїх публікаціях учені і практичні працівники експертних установ України⁷. На нашу думку, поняття «методики» повинно бути включено у вказаний вище Державний стандарт та має відображати основні риси, які відрізняють її від інших видів виробничо-практичних видань. «Таке поняття повинно розкривати сутність і призначення методики, вказувати на її структуру та зміст, а також на застосування системи методів при проведенні дослідження. При цьому можна вказати, що ступінь регламентації всього процесу дослідження може бути різним. Методика завжди містить як рекомендації, так і обов'язкові правила для експерта з вузлових моментів, які визначають схему дослідження, його стратегію»⁸.

Зазвичай судові методики поділяються на родові (видові), типові, конкретні (окремі). На думку Р. С. Белкіна, рівень методики визначається рівнем експертного завдання: а) загальні методики – завдання класу, роду, виду експертизи; окремі методики – типове завдання (підзавдання) виду, підвиду експертизи; конкретна методика – завдання (підзавдання) конкретної експертизи⁹. Згідно з ч. 3 ст. 8 Закону України «Про судову експертизу» «методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних та судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України». Метою атестації судового експерта згідно зі ст. 16 цього закону є, з-поміж іншого, знання методичної бази судової експертизи¹⁰.

Експертна методика, як вказувалося вище, є основою оцінки достовірності висновку експерта. Як вважає В. К. Лисиченко, при перевірці методичної сторони висновку слідчий повинен виявити: а) чи правильно обрана методика дослідження, чи повно вона описана у висновку, чи правильно були застосовані методи дослідження; б) чи забезпечує проведене дослідження вирішення поставлених питань, чи описані прийоми і технічні засоби (пробірки, реактиви тощо), які застосовувалися, які

результати були отримані, їх мотивованість; в) які положення спеціальних знань використовували експерти для обґрунтування результатів дослідження; г) чи достатньо було надано матеріалів для дослідження та висновку експерта; д) чи відповідають проведені дослідження рівню спеціальних знань та можливості відповідного виду експертизи¹¹.

Окремі науковці стверджують, що слідчий та прокурор, які не володіють спеціальними знаннями, не можуть повною мірою оцінити змістовний бік його висновку. Так, на думку Р. С. Белкіна, суб'єкт оцінки в змозі оцінити лише повноту відповідей на поставлені перед експертом запитання, але не правильність вибору експертом методів дослідження, його застосування, отриманих результатів¹².

Не можемо повністю погодитися з таким підходом. Безумовно, для учасників кримінального провадження, які вперше знайомляться з висновком експерта, незрозумілими можуть бути формулювання та терміни, що використовуються у висновках експерта. Окрім того, існує проблема оцінки достовірності наукової обґрунтованості, правильності застосування експертної методики, її надійності. Особливо йдеться про рідкісні, нетрадиційні види експертиз, які можуть призначатися у кримінальному провадженні. Складні розрахунки, спеціальна термінологія, що використовується у таких висновках експертів викликає складності й у загальному сприйнятті поданої інформації, не кажучи вже про оцінку його достовірності. Проте варто було б рекомендувати слідчому та прокурору цікавитися сучасними досягненнями тих видів експертиз, які найчастіше призначаються у кримінальному провадженні.

В Україні на виконання ст. 8 Закону України «Про судову експертизу»¹³. У Міністерстві юстиції України створено Реєстр методик судових експертиз¹⁴, який на сьогодні об'єднує 15 класів методик: почеркознавчу та авторознавчу, інженерно-технічну, економічну, товарознавчу, експертизу інтелектуальної власності, психологічну, мистецтвознавчу, технічну експертизу документів, балістичну, трасологічну, вибухово-технічну, фототехнічну і портретну, відеозвукозапису, матеріалів,

речовин і виробів, біологічну, комплексну експертизу. Побудований реєстр наступним чином: кожній методиці присвоюється реєстраційний код, в графі «вид експертизи» зазначаються клас (рід) та вид експертної методики, в графі «назва методики» – назва окремої методики. Серед інших реквізитів найменування розробника (спеціалізована установа, інші), рік створення методики та дата прийняття рішення про державну реєстрацію¹⁵.

Згідно з ч. 1 ст. 102 КПК експерт у своєму висновку повинен зазначити докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні. Тому слідчий або прокурор, насамперед, у ході оцінки достовірності методики, що застосовувалася експертом, повинен встановити, чи є вона типовою. Експертна методика є типовою у випадку, якщо вона пройшла етапи апробації та впровадження. Структура типової методики складається з таких елементів: вказівка на об'єкти, типові для даного види експертизи (зазвичай така вказівка міститься у назві методики); вказівка на методи та засоби дослідження, приписи, що належать до умов та процедур застосування методів та засобів; описання можливих результатів застосування методів і засобів та характеристика цих результатів в аспекті експертного завдання¹⁶.

Зауважимо, що на сьогодні законодавство України допускає таку форму перевірки достовірності висновку експерта загалом та достовірності експертної методики зокрема, як рецензування висновків експертів. В Україні чинним є Порядок проведення рецензування висновків судових експертів та висновків експертних досліджень¹⁷.

Метою рецензування висновків судових експертів, згідно з п. 2 розділу I Порядку, є «вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості та обґрунтованості їх висновків». При цьому, відповідно до пункту 5 Розділу II Порядку, «рецензія містить розгорнуту характеристику висновку з точки зору його відповідності вимогам законодавства про судову експертизу та застосування методів і методик проведення судових експертиз»¹⁸. Доволі очевидно, що процедура

рецензування висновків експертів та висновків експертних досліджень є, насамперед, організаційно-методичною формою контролю за якістю та обґрунтованістю таких висновків, їх відповідністю законодавству про судову експертизу та вимогам застосування методів і методик проведення експертиз, з боку досвідчених судових експертів.

Згідно з п. 3 Розділу I Порядку передбачено вичерпні підстави для рецензування висновків судових експертів та висновків експертних досліджень: 1) план рецензування висновків судових експертів науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України; 2) графік проведення планових перевірок організації діяльності судових експертів, що не є працівниками державних спеціалізованих установ; 3) договір або План щодо підготовки (стажування) фахівця, який має намір отримати (підтвердити) кваліфікацію судового експерта; 4) доручення Міністерства юстиції України щодо висновків, складених судовими експертами, що не є працівниками державних спеціалізованих установ»¹⁹. При цьому, рецензування висновків, складених судовими експертами науково-дослідних установ судової експертизи (НДУСЕ), проводиться за ініціативою керівника НДУСЕ під час здійснення ним організаційно-контрольних функцій.

Важливою властивістю рецензій на висновки експерта або висновки експертних досліджень є обмеженість лише таким висновком. Так, згідно з п. 7 Розділу II Порядку аналізу рецензента підлягають вступна, дослідницька та заключна частини висновку. Тому й предметом рецензії є уже існуючий висновок експерта або висновок експертного дослідження²⁰. Рецензент не має права знайомитися із матеріали кримінального провадження, які досліджувалися експертом. Рецензія на висновок експерта не може виступати альтернативним висновком до вже існуючого висновку експерта.

Порядок висуває й вимоги до тих експертів, які будуть здійснювати рецензування висновку експерта. Рецензент повинен мати як спеціальні знання у сфері конкретного виду експертизи, так і знання відповідних методів і методик, а

також досвід судово-експертної діяльності. Рецензування висновків судових експертів та висновків експертних досліджень іншими особами, які не відповідають зазначеним вище критеріям, є неправомірним і позбавленим сенсу. Так, рецензія на висновки судових експертів та висновки експертних досліджень надається спеціально уповноваженим суб'єктом: працівником НДУСЕ, який має кваліфікацію судового експерта з тієї експертної спеціальності, за якою складено поданий на рецензування висновок, та не менше ніж трирічний стаж експертної роботи (п. 1 Розділу II Порядку)²¹.

Водночас слід зауважити, що в жодному процесуальному Кодексі (у тому числі у КПК) відсутні положення відносно рецензування висновків експертів або висновки експертних досліджень. Відповідні положення не закріплено і в регулятивному законодавстві, зокрема, і в Законі України «Про судову експертизу». Тому на сьогодні існує думка, відповідно до якої «практика розгляду судами «рецензій на висновки судових експертів», проведених судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, або іншими фізичними особами, і прийняття на їх основі рішень про проведення додаткової чи повторної експертизи суперечить Конституції та законам України»²². На думку О. В. Крутя, «виявлені під час рецензування недоліки експерт може врахувати та не допустити тільки у висновках судових експертиз, які він виконуватиме в майбутньому»²³. На думку цього дослідника, «рецензія на висновки судових експертиз та висновки експертного дослідження не є процесуальним документом; рецензія — це особиста думка рецензента з приводу висновку судових експертиз та висновку експертного дослідження; рецензент не несе ніякої, крім моральної, відповідальності за складену ним рецензію»²⁴.

Проте окремі науковці вбачають у рецензіях на висновки експертів та висновки наукових досліджень «важливий напрям для забезпечення державного управління судово-експертною діяльністю, диференціацію науково-організаційного аспекту з алгоритму вдосконалення та полегшення процесу рецензування експертних висновків — процесу обґрунтованості дослі-

дження для визначення їх відповідності чинному законодавству, а також фактичним матеріалам справи з точки зору наукової обґрунтованості, наявності експертних помилок і відповідності вимогам законодавства»²⁵.

Незважаючи на протилежне ставлення науковців до проблеми рецензування висновків експертів, на доказове значення у кримінальному провадженні, все ж відзначимо наступне. Така рецензія на висновок експерта, на наш погляд, повинна враховуватися слідчим, прокурором при оцінці достовірності висновку експерта. У ході рецензування відповідний фахівець може дати професійну оцінку і методиці експертного дослідження, а також доцільності та правильності її застосування у конкретному випадку. Проте слідчому та прокурору слід критично вивчати та досліджувати й саму рецензію на висновок експерта. Особливо враховуючи те, що рецензія на висновок експерта згідно з КПК доказового значення немає. Тому, як вбачається, слідчий та прокурор, знову ж таки, повинні підвищувати свій фаховий рівень, цікавитися останніми досягненнями у сфері експертології для того, щоб на відповідному рівні компетенції мати змогу оцінити методологію експертного дослідження.

Таким чином, під час оцінки достовірності експертних методик вважаємо за доцільне запропонувати слідчому, прокурору враховувати наступні критерії: чи є обрана експертом методика затвердженою та апробованою; чи правильно вона обрана у зв'язку з конкретним експертним завданням; чи не було підстав для застосування експертом іншої (інших) експертної (експертних) методики (методик); якщо використано кілька експертних методик, то чи не суперечать вони одна одній; чи відповідає виконане експертом дослідження тій методиці, яка ними використовувалася.

1. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. С. 226.
2. *Бондарь М. Е.* О понятии «экспертная методика» // Криминалистика и судебная экспертиза: сборн. науч. трудов. Киев, 1990. Вып. 40. С. 17.
3. *Аверьянова Т. В.* Судебная экспертиза. Курс общей теории. Москва:

Норма, 2007. С. 290. **4.** Там само. **5.** *Правила проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів в бюро судово-медичної експертизи, затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1991 № 6.* URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0253-95>

6. *Державний стандарт України 3017–95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення».* URL: <http://archive.chytomo.com/standards/vydannya-osnovni-vyduy-terminy-ta-vyznachenennya-dstu-301795>.

7. *Щенко А. В., Палеха Ю. І., Ярослав Ю. Ю., Полтавський А. О.* Задokumentовані методики експертного дослідження: нові погляди на сталі положення // Криміналістика XXI століття: мат-ли міжн. наук.-практ. конф. (25–26.11.2010). Харків: Право, 2010. С. 639–644.

8. *Слободян Я. О.* Методики проведення судових експертиз: методико-орієнтувальний аналіз // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2013. № 1 (29). С. 267. **9.** *Белкин Р. С.* Курс криміналістики: учеб. пособие для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. С. 461. **10.** *Про судову експертизу:* Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

11. *Лисиченко В. К.* Особенности проверки и оценки заключений экспертизы на предварительном следствии и в суде // *Криміналістика и судебная экспертиза.* Киев, 1982. Вып. 24. С. 28–35. **12.** *Белкин Р. С.* Об оценке заключения судебного эксперта // *Актуальные проблемы судебной экспертизы и криміналістики:* мат-лы науч.-практ. конф. Киев, 1993. С. 10–13. **13.** *Про судову експертизу:* Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. **14.** *Ресепт* методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 02.10.2008 № 1666/5. URL: <http://rmpse.minjust.gov.ua/> **15.** *Пиріг І. В.* Поняття та класифікація експертних методик і проблеми їх використання в експертній практиці // *Криміналістика и судебная экспертиза.* 2013. Вып. 58 (1). С. 94. **16.** *Россинская Е. Р.* Законодательное регулирование назначения и производства судебной экспертизы // *Закон.* 2003. № 3. С. 6. **17.** *Порядок* проведення рецензування висновків судових експертів та висновків експертних досліджень, затв. наказом Міністерства юстиції України 25.05.2015 р. № 775/5 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0605-15>.

18. Там само. **19.** Там само. **20.** Там само. **21.** Там само. **22.** *Рецензії* на висновки судових експертів – поза законом. URL: <http://pakharenko.ua/recenzi%D1%97-na-visnovki-sudovix-ekspertiv-poza-zakonom/> **23.** *Круть О. В.* Щодо рецензії на висновок судового експерта та правомірності її використання в судочинстві // *Адвокат.* 2013. № 2 (149). С. 37. **24.** Там само. **25.** *Федишина В. В.* Рецензування висновків судових експертів – метод внутрівідомчого контролю управління експертного забезпечення правосуддя України // *Економіка та держава.* 2014. № 9. С. 112.

Andrusiak Hanna. Reliability of the expert methodology as the property of the expert's conclusion in the criminal proceedings

The article deals with the problems of assessing the investigator, the procurator of the reliability of the expert methodology as the property of the expert's conclusion in the criminal proceedings.

It is important to assess the expert's methodology used by the expert during the investigation when establishing the accuracy of the expert's conclusion. Those participants in the criminal proceedings, who for the first time have the opportunity to get acquainted with the expert's conclusion, face difficulties in relation to the obscurity of the scientific formulations and the terms used in the expert's conclusions. At the same time, on the part of the investigator and the prosecutor, there are difficulties in assessing the correctness of the application of the expert methodology, its logical reasonableness and reliability. This is especially true for relatively rare, non-traditional types of expertise that can be used in criminal proceedings that use methods of applied sciences. The expert's conclusion in the research unit usually causes difficulties not only in terms of reliability assessment, but also in many cases – in terms of perception of the relevant information contained in the expert's conclusion.

It is recommended to the investigator and the prosecutor, to be interested in the current advances in the examination of those types which are usually appointed by them in specific criminal proceedings. Today, individual methods of expert research are widely available and published or placed in open sources. Therefore, the investigator and the prosecutor have the opportunity to familiarize themselves with the methodology of expert research and, accordingly, evaluate the expert's conclusion in terms of the reliability of the expert methodology.

When evaluating the reliability of expert methods, we consider it expedient to propose to the investigator, prosecutor to take into account the following criteria: is the method chosen by an expert approved and approved; Whether it is selected correctly in connection with specific expert tasks; whether there was no basis for expert application of another (other) expert (expert) methodology (methodology); if several expert methods are used, they do not contradict each other; Whether the expert who conducted the study meets the methodology used by them.

It is proposed to envisage in the State Standard of Ukraine 3017-95 «Edition. The main types. Terms and definitions «is a kind of publishing product, as a methodology to reflect the main features that distinguish techniques from other types of production and practical publications.

Some mechanisms of estimation of such reliability are considered, including, in particular, reviews of conclusions of experts. The criteria are suggested that it is expedient to take into account the investigator, the prosecutor when assessing the reliability of the expert methodology. Regardless

of the fact that such a review in accordance with the CPC is not probative, nevertheless an investigator, an expert must take into account a review of the expert's conclusion as indicative of the authenticity of the expert methods used.

Keywords: expert methodology, methodology, expert's conclusion, reliability, evaluation, review, criminal proceedings.

УДК 343.1

В. Н. КУБАЛЬСЬКИЙ
О. О. БОЙКО

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СИСТЕМІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Досліджено проблему протидії корупції в системі органів місцевого самоврядування. Визначено сутність корупції як терміну, а також особливості корупції в Україні. Проаналізовано статистичні дані, причини корупції, а також можливі шляхи їх вирішення в контексті розгляду проблеми в реаліях системи органів місцевого самоуправління в Україні. Викладено наукові позиції деяких українських учених щодо поняття «корупція».

Ключові слова: корупція; корупція в органах місцевого самоврядування; протидія корупції.

Кубальський В. Н., Бойко А. О. Уголовно-правовые проблемы противодействия коррупции в системе органов местного самоуправления

Исследовано проблему противодействия коррупции в органах местного самоуправления. Определена суть коррупции как термина, а также особенности коррупции в Украине. Проанализированы статистические данные, причины коррупции, а также возможные пути их решения в контексте рассмотрения проблемы в реалиях системы органов местного самоуправления Украины. Изложены научные позиции некоторых украинских ученых касательно понятия «коррупция».

© КУБАЛЬСЬКИЙ Владислав Нарцизович – кандидат юридичних наук, доцент

© БОЙКО Олексій Олегович – студент 3-го курсу Навчально-науково-го юридичного інституту Національного авіаційного університету